

Ochrana netopierov v Karpatoch vo svetle medzinárodných dohovorov a iniciatív

Ján KADLEČÍK

Slovenská agentúra životného prostredia – COPK, Čachovský rad 7, SK–038 61 Vrútky,
Slovensko

Bat protection in the Carpathians Mts. in relation to international agreements and initiatives. The Carpathians are an important mountain area in terms of conservation and maintenance of the native biodiversity of Europe. Bats, as a significant and endangered group of the fauna, are the subject of interest of international agreements and initiatives for nature conservation. Countries of the Carpathian mountain range are gradually becoming more involved in these international nature conservation activities. The Convention on the Conservation of Migratory Species of Wild Animals (Bonn, 1979), under which the Agreement on the Conservation of Bats in Europe was drawn up in 1991, is one of the most important. The Bat Agreement concerns European populations of bats in 43 states, out of which 14 are contracting parties to the Agreement. Four of the countries in the Carpathian mountain range (Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia) have signed and ratified the Bonn Convention and the Agreement on the Conservation of Bats in Europe. The 2nd session of the Meeting of Parties to the Bat Agreement was held in Bonn, Germany, in July 1998. The Meeting adopted two transboundary programmes. The first one is related to research and monitoring of two bat species: *Myotis dasycneme* and *Pipistrellus nathusii*. The second programme is aimed at research, monitoring and conservation of habitats, namely underground sites and forests. The establishment of a new action plan and approval of the priorities for the forthcoming triennium were important outcomes of the Meeting as well. The conservation of bats and their natural habitats is also included in the Convention on the Conservation of the European Wildlife and Natural Habitats (Bern 1979), which gives most bats species the protected status. In addition, two special recommendations (No. 36/1992 and No. 43/1995) concerning the conservation of bats and their habitats were adopted under the Bern Convention. All the Carpathian countries are Contracting Parties to the Bern Convention or are preparing the membership. The conservation of bats and their habitats in the countries of the EU is also implemented through the Council Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora, which becomes binding for each country immediately after entering the EU. The Carpathian countries are active also in the Bern Convention's initiative for the Emerald Network, in the Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy, or in the IUCN/SSC Bats Specialist Group. In terms of better co-ordination and co-operation in research and conservation of highly endangered migratory species, such as bats, it is crucial to support the membership of all Carpathian countries in these international instruments of biodiversity conservation.

Bats, conservation, Carpathians, Bonn convention, Bern convention, Bat Agreement, EU Directives

Netopiere ako významná a ohrozená skupina živočíchov sú predmetom záujmu medzinárodného spoločenstva, ktoré vyvíja úsilie na zabezpečenie koordinovanej ochrany a výskumu väčšiny druhov a ich biotopov formou medzivládnych dohôd a iniciatív. Do tohto úsilia sa postupne zapájajú aj krajiny, do ktorých zasahuje Karpat-ský oblúk.

Dohovor o ochrane sťahovavých druhov voľne žijúcich živočíchov z roku 1979, známy aj ako Bonnská konvencia, je z rodiny významných medzinárodných nástrojov na ochranu biodiverzity. Je zameraný na zabezpečenie opatrení na prísnu ochranu migrujúcich druhov kategorizovaných ako ohrozené vyhynutím (druhy z prílohy I), v celom ich areáli alebo v jeho významnej časti. Pre zabezpečenie ochrany a starostlivosti o druhy, ktoré majú nedostatočný ochranný status, alebo ktoré môžu mať prospech z medzinárodnej spolupráce (druhy z prílohy II) je prijatý mechanizmus uzatvárania dohôd alebo memoránd o zjednotení, ktoré môžu mať regionálny charakter. K takejto skupine živočíchov patria aj netopiere, konkrétne európske populácie podkovárovitých (Rhinolophidae) a netopierovitých (Vespertilionidae) (tab. 2A). Pre tieto Chiroptera bola podľa článku IV konvencie v roku 1991 pod sponzorstvom Veľkej Británie pripravená na podpis Dohoda o ochrane netopierov v Európe, ktorá vošla do platnosti 16. januára 1994 a jej depozitárom je Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska (Foreign and Commonwealth Office). Dohoda pokrýva európske populácie netopierov v 43 areálových štátoch, z ktorých je k dnešnému dňu zmluvnými stranami Dohody 14 krajín, vrátane niektorých karpatských (tab. 2 B).

Z prístúpenia k Dohode o ochrane netopierov v Európe (EUROBATS) vyplývajú pre zmluvné strany najmä tieto najdôležitejšie záväzky:

1. Určiť primeranú administratívnu a finančnú podporu pre aktivity, ktoré súvisia s Dohodou a vypracovať a uskutočňovať také legislatívne a administratívne opatrenia, ktoré sú nevyhnutné pre účinnú realizáciu ustanovení Dohody.
2. Zabraňovať úmyselnému zabíjaniu a chytaniu netopierov.
3. Chrániť kľúčové biotopy a úkryty netopierov pred ničením a vyrušovaním.
4. Podporovať akcie verejnosti s cieľom informovať o ohrození a význame netopierov v ekosystémoch.
5. Ustanoviť kompetentné orgány pre ochranu netopierov a plnenie Dohody.
6. Podporovať výskumné programy zamerané na ochranu netopierov a starostlivosť o druhy, ktoré sú v priamom ohrození a organizovať akcie nevyhnutné pre ich zachranu.
7. Kontrolovať používanie pesticídov škodlivých pre netopiere a snažiť sa nahradzovať chemikálie používané k ošetrovaniu stromov s vysoko toxickými účinkami na netopiere bezpečnejšími alternatívami.
8. Predkladať aktuálne správy o podiele zmluvných strán pri uplatňovaní Dohody na zasadnutiach strán.

Tab. 1. Členstvo karpatských krajín v medzinárodných konvenciách
 Tab. 1. Participation of Carpathian countries in international agreements

Krajina / Country	Bonn Convention	Bat Agreement	Bern Convention
Česká republika	1.05.1994	+	+
Maďarsko	1.11.1983	+	+
Poľsko	1.05.1996	+	+
Rakúsko	–	–	+
Rumunsko	–	–	+
Slovensko	1.03.1995	+	+
Ukrajina	–	–	–

Dohoda má svoj poradný odborný orgán Poradný výbor, do ktorého každá zmluvná strana menuje jedného člena a prípadne aj náhradníka, ktorý sa zúčastňuje pravidelných zasadnutí a zabezpečuje výmenu informácií a koordináciu výskumných a ochranných programov.

Druhé zasadnutie strán Dohody o ochrane netopierov v Európe sa konalo začiatkom júla 1998 v Bonne v Nemecku. Zasadnutie prijalo smernice o odporúčaných metódach monitoringu netopierov v Európe a dva cezhraničné programy – jeden je zameraný na výskum rozšírenia a migrácie a monitoring druhov *Myotis dasycneme* a *Pipistrellus nathusii*, druhý program je na výskum a ochranu biotopov, menovite podzemných priestorov a lesov (zber údajov, stanovenie a zhodnotenie problémov a návrh opatrení). Stanovené boli tiež priority na ochranu netopierov na ďalšie trojročné obdobie a Akčný plán na roky 1998–2001.

Ďalšou dôležitou konvenciou, ktorá zahŕňa ochranu netopierov a ich habitatov v Európe je Dohovor o ochrane európskych voľne žijúcich organizmov a prírodných stanovišť (Bern, 1979). Táto tzv. Bernská konvencia takisto kladie pri zabezpečení ochrany dôraz na ohrozené a zraniteľné druhy, vrátane sťahovavých. Členskými štátmi konvencie sú všetky karpatské krajiny, okrem Ukrajiny, ktorá však má záujem o pristúpenie. Aj táto konvencia zaväzuje zmluvné krajiny

- prijať potrebné opatrenia na ochranu voľne žijúcich organizmov a prírodných stanovišť,
- pri plánovaní, stratégiách rozvoja a v opatreniach proti znečisťovaniu prihliadať na ochranu živočíchov,
- podporovať vzdelávanie a rozširovať informácie o potrebe chrániť voľne žijúce organizmy a ich stanovištia,
- koordinovať svoju činnosť pri ochrane sťahovavých druhov a stanovišť druhov, najmä v pohraničných územiach a pri výskume.

Medzi prísne chránené druhy živočíchov (príloha II) sú zaradené všetky Microchiroptera, s výnimkou druhu *Pipistrellus pipistrellus* (ten je zaradený do prílohy III medzi chránené druhy), pre ktoré platí zákaz zámerného odchyty, držby a zabíjania.

Tab. 2. Prehľad ochrany netopierov v medzinárodných nástrojoch ochrany prírody
 Tab. 2. Bats conservation in international instruments for nature conservation

A. Bonnská konvencia (Bonn Convention)	
Príloha I (Appendix I)	
Molossidae	<i>Tadarida brasiliensis</i>
Príloha II (Appendix II)	
Rhinolophidae	<i>Rhinolophus</i> spp. (len európske populácie)
Vespertilionidae	Vespertilionidae spp. (len európske populácie)
Molossidae	<i>Tadarida teniotis</i>
B. Dohoda o ochrane netopierov v Európe (Agreement on the Conservation of Bats in Europe)	
Zoznam druhov, ktoré sú chápané ako zástupcovia čŕadi Rhinolophidae, Vespertilionidae a Molossidae a ktoré boli zistené na Európskom kontinente s vyznačením výskytu v karpatských krajinách Dohody o netopieroch (podľa záverov 2. zasadnutia strán Dohody)	
List of species which should be regarded as members of the families Rhinolophidae, Vespertilionidae and Molossidae, and found within the continent of Europe (according to results of the 2nd Session of the Meeting of Parties)	
Rhinolophidae	
<i>Rhinolophus blasii</i>	
<i>Rhinolophus euryale</i>	H, SK
<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Rhinolophus hipposideros</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Rhinolophus mehelyi</i>	
Vespertilionidae	
<i>Barbastella barbastellus</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Barbastella leucomelas</i>	
<i>Eptesicus bobrinskoi</i>	
<i>Eptesicus bottae</i>	
<i>Eptesicus nilssonii</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Eptesicus serotinus</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Miniopterus schreibersii</i>	H, SK
<i>Myotis bechsteinii</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Myotis blythii</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Myotis brandtii</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Myotis capaccini</i>	
<i>Myotis dasycneme</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Myotis daubentonii</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Myotis emarginatus</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Myotis myotis</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Myotis mystacinus</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Myotis nattereri</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Myotis schaubi</i>	
<i>Nyctalus lasiopterus</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Nyctalus leisleri</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Nyctalus noctula</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Otonycteris hemprichi</i>	
<i>Pipistrellus kuhlii</i>	H
<i>Pipistrellus nathusii</i>	CZ, H, PL, SK

<i>Pipistrellus pipistrellus</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Pipistrellus savii</i>	H
<i>Plecotus auritus</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Plecotus austriacus</i>	CZ, H, PL, SK
<i>Vespertilio murinus</i>	CZ, H, PL, SK

Molossidae

Tadarida teniotis

C. Bernská konvencia (Bern Convention)

Príloha II (Appendix II)

Prísne chránené druhy živočíchov (strictly protected animal species)

Microchiroptera – všetky druhy okrem *Pipistrellus pipistrellus*

Príloha III (Appendix III)

Chránené druhy živočíchov (protected animal species)

Microchiroptera: Vespertilionidae – *Pipistrellus pipistrellus*

D. Smernica Rady Európskych spoločenstiev č. 92/43/EEC o ochrane prírodných biotopov a voľne žijúcej fauny a flóry (Council Directive 92/43/EEC on the conservation of natural habitats and of wild fauna and flora)

Príloha II (Annex II)

Druhy rastlín a živočíchov, ktoré majú význam pre spoločenstvo, ktorých ochrana vyžaduje určenie osobitných území pre ochranu (Animal and plant species of community interest whose conservation requires the designation of special areas of conservation)

Chiroptera

Rhinolophidae	<i>Rhinolophus blasii</i>
	<i>Rhinolophus euryale</i>
	<i>Rhinolophus ferrumequinum</i>
	<i>Rhinolophus hipposideros</i>
	<i>Rhinolophus mehelyi</i>
Vespertilionidae	<i>Barbastella barbastellus</i>
	<i>Miniopterus schreibersii</i>
	<i>Myotis bechsteinii</i>
	<i>Myotis blythi</i>
	<i>Myotis capaccinii</i>
	<i>Myotis dasycneme</i>
	<i>Myotis emarginatus</i>
	<i>Myotis myotis</i>

Príloha IV (Annex IV)

Druhy živočíchov a rastlín, ktoré majú význam pre spoločenstvo, ktoré vyžadujú prísnu ochranu (Animal and plant species of community interest in need of strict protection)

Microchiroptera – všetky druhy

nia, poškodzovania alebo ničenia miest ich rozmnožovania a odpočinku, zámerného rušenia a vnútroštátneho obchodovania (tab. 2C). Osobitné odporúčania Bernskej konvencie sa v súvislosti s netopiermi venujú inventarizácii, ochrane a starostlivosti

o podzemné biotopy a ich druhy (Odporúčanie č. 36/1992), ochrane, monitoringu a obnove populácií ohrozených cicavcov v Európe (Odporúčanie č. 43/1995), kde sú medzi druhmi vyžadujúcimi programy ochrany a obnovy vymenované 4 druhy z čeľade Rhinolophidae (*Rhinolphus ferrumequinum*, *R. hipposideros*, *R. euryale*, *R. mehelyi*) a 4 druhy z čeľade Vespertilionidae (*Myotis emarginatus*, *M. myotis*, *M. blythii*, *Miniopterus schreibersii*) a ostatné druhy netopierov sú medzi kandidátmi na takéto programy.

Bernskej konvencii je blízka Smernica Európskej únie o ochrane prírodných stanovišť a voľne žijúcej fauny a flóry (92/43/EEC), ktorá je záväznou direktívou pre členské krajiny EÚ a je známa pod skráteným názvom "Habitats Directive". Všetky európske netopiere sú zahrnuté do prílohy IV ako prísne chránené druhy. Päť druhov Rhinolophidae a osem druhov Vespertilionidae sú tiež zahrnuté do prílohy II ako druhy významné pre Európske spoločenstvo, ktorých ochrana vyžaduje určenie osobitných chránených území (tab. 2D). Z biotopov, ktorých ochrana vyžaduje určenie osobitných chránených území sú v Prílohe I menované aj habitaty využívané netopiermi, napr. jaskyne a viaceré typy lesov. Z krajín s dotykom s Karpatami je táto direktíva záväzná len pre Rakúsko, ale v súvislosti s prípravou na vstup do EÚ bude ju potrebné implementovať do legislatívy aj ostatných krajín.

Ochranu biodiverzity (a teda aj netopierov) a prírodných stanovišť zahŕňajú aj ďalšie medzinárodné iniciatívy ako je Paneurópska stratégia ochrany biologickej a krajínnej rozmanitosti (Rada Európy, UNEP, ECNC z r. 1996), EMERALD Network (Bernská konvencia, z r. 1997) a i. Najvýznamnejšia celosvetová organizácia na ochranu prírody IUCN – Svetová únia ochrany prírody má v rámci svojej Komisie pre záchranu druhov aj globálnu sieť expertov v Skupine špecialistov na Chiroptera, v ktorej vystupujú aj odborníci z karpatských krajín.

Karpaty ako významné pohorie z hľadiska európskej biodiverzity majú popredné postavenie aj z pohľadu ochrany populácií netopierov. Pozrime sa preto, ako vyzerá súčasná situácia u štátov, do ktorých zasahuje Karpatský oblúk, v akceptácii medzinárodných nástrojov na ochranu tejto citlivej skupiny migrujúcich cicavcov (tab. 1).

Z celkového počtu 52 členských alebo signatárskych krajín Bonnskej konvencie je (k 1. februáru 1998) 24 európskych (vrátane EÚ). Zo siedmich krajín, ktorých sa dotýkajú Karpaty, vstúpili do Bonnskej konvencie dosiaľ 4 krajiny (Česká republika, Maďarsko, Poľsko a Slovensko). Podobná je situácia aj v Dohode o ochrane netopierov, pričom Slovensko sa stalo zmluvnou stranou Dohody v auguste 1998. Pripravenosť na členstvo v Bonnskej konvencii i Dohode o ochrane netopierov deklarovala Ukrajina; Rakúsko a Rumunsko sa väčšiny zasadnutí nezúčastňujú ani ako pozorovatelia a stanovisko vlád týchto dvoch krajín nám nie je známe. V týchto členských a kandidátskych krajinách je na dobrej úrovni výskum, monitoring, zber údajov, zdokonaľovanie legislatívy na ochranu netopierov, ako aj propagácia a výchova a vzájomná medzinárodná spolupráca, napr.

I štúdium populačnej genetiky netopierov na príklade *Nyctalus noctula* v Nemecku, Francúzsku, Rakúsku, Maďarsku, Poľsku a Rusku,

- I program ochrany *Rhinolophus hipposideros* (SRN, ČR, SR),
- I medzinárodný program na ochranu *Miniopterus schreibersii* (Česko, Maďarsko, Rakúsko, Rumunsko, Slovensko, Ukrajina) a mnohé iné.

Iniciatíva Medzinárodnej noci netopierov zameraná na povzbudenie záujmu o ochranu netopierov, ktorá sa organizuje od r. 1995, vznikla v poľskom Chiropterologickom informačnom centre a ujala sa vo všetkých krajinách Dohody o netopieroch, aj na tejto konferencii. Pri príležitosti 2. Európskej noci pre netopiere boli vydané plagáty v rôznych európskych jazykoch, ktoré slúžia na propagáciu tejto iniciatívy v celej Európe.

Do Bernskej konvencie vstúpili takmer všetky karpatské krajiny, okrem Ukrajiny, ktorá sa však zúčastňuje na práci konvencie ako pozorovateľ.

V záujme zjednotenia úsilia a pokroku pri koordinovanej ochrane a manažmente netopierov a ich stanovišť je dôležité vytvoriť podmienky pre vstup do jednotlivých dohôd na národnej úrovni a pomáhať pri tomto procese zo strany ostatných štátov.

došlo 14. 10. 1998